

LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič:

Dostojevskij a jeho kresťanský svetonáhľad.

1. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku

slovenských spisovateľov, 2009. 320 s.

ISBN 978-80-8061-365-5

Ideové dedičstvo diela F. M. Dostojevského je charakteristické svojou obsiahlosťou. Rozsah spektra tém, ktorým sa Dostojevskij venoval, je podobný šírke záberu mnohých veľikánov filozofie. Dôvody tohto rozsahu sú vcelku prozaické. Umelecká tvorba Dostojevského a estetika realizmu, ktorú reprezentoval, sú v mnohom ošatením bohatého ideového skeletu jeho filozofie. Pod týmto ošatením nachádza čitateľ náčrt problémov sociálnej a politickej filozofie, morálky, filozofickej antropológie a taktiež filozofickej teológie, ktorá sa stala rezervoárom inšpirácií.

Kniha Nikolaja Onufrijeviča Losského *Dostojevskij a jeho kresťanský svetonáhľad* právom patrí do množiny mienkotvorných a povinných kníh pre každého, kto sa chce venovať Dostojevskému. Losskij predstavuje Dostojevského ako náboženského mysliteľa. Tento motív nie je prítomný len v jeho interpretácii. Dostojevského ako kresťanského filozofa predstavujú diela filozofov Šestova i Berďajeva, ale i mnohých ruských (ortodoxných) náboženských mysliteľov. Podobne ako mnohí iní ruskí myslitelia, aj N. O. Losskij patril ku skupine kriticky uvažujúcich ľudí, ktorá bola z bolševického Ruska vyhostená. Vďaka tomu Losskij, filozof svetovej triedy, zakotvil na čas v Bratislave, z ktorej po roku 1945 odchádza do Paríža a neskôr do Spojených štátov amerických (New York a i.). Práve počas jeho bratislavského pôsobenia na Univerzite Komenského vzniká kniha o svetonázore Dostojevského. Losskij, ako tvrdí Červeňák, sa v slovenskom prostredí stretol aj s dielami iných filozofov (napr. Hanusa, Guardiniho) a spoznal tak iné pozitívne, ale tiež kritické interpretácie diela Dostojevského, ktorých vplyv nie je zanedbateľný.

Losskij je predovšetkým ruským mysliteľom a potom aj filozofom. Pre jeho tvorbu sú blízke motívy, ktorých pôvod nie je filozofický, ale náboženský-pravoslávny. Náboženský podtext pokladá autor za základnú črtu diela F. M. Dostojevského. Avšak Losskij už nie je nekritickým glorifikátorom geniality Dostojevského. Realistické a internacionálne videnie diela Dostojevského robí z Losského pohľadu mienkotvornú interpretáciu, ktorá stojí na brilantnej analýze veľkého množstva prameňov a tiež jeho diel. Losského analýza zhodnocuje staršie teologicko-filozofické interpretácie, no obohacuje ich motívmi dobového personalizmu a jeho vlastným espiritom – inšpiráciami jeho realistickej filozofie intuitivizmu.

Kniha N. O. Losského pozostáva z dvoch proporčne nerovnakých častí. V prvej časti sú zahrnuté tri kapitoly, ktoré sú venované samotnému Dostojev-

skému. Losskij sa v nich zaoberá hľadaním odpovede na otázku, kto bol Dostojevskij. Cieľom týchto troch kapitol nie je prezentovať Dostojevského pomocou analýzy jeho diel. Naopak, autor hľadá hermeneuticky najzákladnejšiu vrstvu – hľadá osobu, ktorej život rezonuje v jej dielach. Podobne ako mnohí iní znalci Dostojevského, aj Losskij prezentuje Dostojevského na pozadí jeho životného osudu (kap. 1). Losskij, ktorý vychádza z množstva dobových pamätí a prameňov o Dostojevskom, uvádza viaceré udalosti, ktoré sa podpísali na životnom osude Dostojevského. Na základe množstva pamätí, korešpondencie a denníkov ho predstavuje ako človeka v zápase o svoju svätosť – ako pascalovskú trstinu, kto-rá je zmietaná vetrom. Autor výstižne ilustruje trápenia spisovateľa, ktoré mu nespôsobovala len jeho choroba, ale aj zlozvyky jeho povahy, ktorých si bol Dostojevskij vedomý. Epilepsia, ktorá ho ničila fyzicky, sa po odznení podpísala aj na psychickom vyčerpaní. Losskij, citujúc spomienky manželky Dostojevského, uvádza, že po záchvatoch spôsobených epilepsiou „bol niekoľko dní v pochmúrnej nálade, mal mimovoľný pocit viny, cítil »mystický úžas« a jeho pamäť bola zoslabnutá“ (s. 43). Okrem tohto si Losskij, a nie nesprávne, všíma povahové črty Dostojevského génia, ktorými boli ctižiadostivosť a samolúboosť. Dialektika týchto vlastností, jeho pýchy a jeho pokory, sa v mnohom odrazila aj v jeho dielach. „Obe tieto stránky svojej skúsenosti Dostojevskij využil v umeleckej tvorbe, uspokojujúc touto tvorbou i svoje hľadanie dobra, i svoju ctižiadostivosť.“ (s. 42) Losskij predstavuje náboženský život Dostojevského naratívny a biografickým spôsobom (kap. 2). Záver, ktorý si čitateľ z tejto prezentácie zoberie, je fundamentom ďalších skúmaní. Autor si podrobne všíma okolnosti spisovateľovho náboženského života, ktoré charakterizovali katarzia (rozchod s Belinským, vyhnanstvo), ale aj národnostný motív a s tým spojená oddanosť pravoslávii.

Druhá časť knihy N. O. Losského, ktorá predstavuje majoritnú časť textu (kap. 4 – 12) a je taktiež autorovým prínosom, predstavuje svetonázor Dostojevského a jeho kresťanskú apologetickú filozofiu. Losskij ponúka čitateľovi systematickú archeológiu viacerých tematických vrstiev, ktoré tvoria myšlienkové dedičstvo Dostojevského. Už spomenutú apologetickosť tvorby Dostojevského zasadzuje Losskij do fundamentálnej témy kresťanskej filozofie, ktorou je otázka Boha (kap. 4). Podľa Losského tento problém stojí uprostred svetonáhľadu Dostojevského. Autor si podobne ako iní filozofi (Šestov, Berďajev) všíma a analyzuje tento základný bod filozofie Dostojevského. Základ kresťanského svetonázoru Dostojevského nepramení v apriórnych alebo aposteriórnych dôkazoch Božieho jestvovania, ale v jeho osobnej náboženskej skúsenosti – v mystickom intuitívnom uchopovaní. Práve v tejto oblasti sa ukazuje novosť interpretácie Losského. Autor vychádza z chápania Boha ako Absolútnej dokonalosti, teda niečoho, čo je aj absolútne odlišné. To nie je len motív blízky mysticismu a negatívnej teológii, ktorej motívy rezonovali v ruskom náboženskom myslení, ale aj scholastickej filozofii. Téma, ktorá spoza interpretácie Losského rezonuje, je problém intuitívneho poznania. Takýmto poznaním sa v jeho dokonalej podobe vyznačuje iba Absolútna dokonalosť – Boh. Boh, ktorého chápeme aj ako absolútne dobro, „pozostáva z takých komponentov bytia, ktoré sú pre všetky bytos-

ti celého sveta kladnými hodnotami“ (s. 104). Obdobné motívy nachádzame aj v Losského filozofii intuitivizmu, ktorá predstavuje jeho formu realistickej filozofie.

Základným východiskom Losského interpretácie Dostojevského svetonázoru je viera Dostojevského. Človek podľa Losského túži „po Bohu ako po absolútnom dobre a po dosiahnutí absolútnej svätosti vo svojom živote sa zmätene pozastavuje nad otázkou, či ideál dobra na zemi je uskutočniteľný“ (s. 113 – 114). Autor, sledujúc tvorbu Dostojevského, dáva jasnú odpoveď – odhaľuje toho, v kom je tento cieľ uskutočniteľný. Tým je Ježiš Kristus. Osoba Ježiša Krista – inkarnácia Boha a jeho spásonosná úloha pre tento svet, je podľa Losského interpretácie Dostojevského stredom jeho teodícey. Z Losského interpretácie Dostojevského rezonujú motívy tradičných dogiem a náuky kresťanstva o bohočlovečenstve Ježiša Krista, o Bohorodičke a svätých, o Božom kráľovstve a i., ktorým venuje viacero podkapitol.

Okrem Dostojevského koncepcie teodícey a teórie hodnôt, autor prezentuje jeden z najcharakteristickejších motívov Dostojevského diela – jeho teóriu osoby a s tým súvisiace témy (kap. 7 – 9). Podobne ako v prípade iných dostojevskológov, aj Losskij sa vyberá cestou analýzy a psychologických profilov postáv Dostojevského románov. Spočiatku sa autor venuje myšlienke osoby a z románov Dostojevského vyberá postavy, ktoré charakterizuje pýcha a egoizmus. Losskij analyzuje postavy románov *Diablom posadnutí* (Stavrogin), *Bratia Karamazovovci* (Ivan Karamazov) a *Výrastok* (Versilov). Autor analyzuje príčiny ich postojov, ale i Dostojevského chápanie ľudskej pýchy vo všeobecnosti. Vybrané postavy sú iba ukážkami rozmanitosti foriem ľudskeho egoizmu, pýchy a samolúbosti. Spoločným znakom týchto osôb, ktorý vyvodzuje z Dostojevského diela, nie je len strata viery, ale aj chronický pesimizmus a strata viery v človeka a dobro.

V nasledujúcich kapitolách vytvára Losskij protiváhu negatívnym charakterom. Autor analyzuje charakterové črty tých postáv, ktoré Dostojevskij vníma ako pozitívne. Takými postavami sú knieža Myškin z románu *Idiot*, Aljoša Karamazov a starec Zosima z *Bratov Karamazovovcov*. Autor ich predstavuje ako Dostojevského reprezentantov idey „dokonale prekrásnych ľudí“. Ich vnútornú krásu neinterpretuje Losskij ako nejakú dokonalosť, ale ako intenzívnu túžbu po dobre. Táto ich túžba je neustále ohrozovaná ich vnútorným bojom s diablom v srdci. Tento konflikt vedie hrdinov Dostojevského diel k okraju priepasti a, ako dodáva autor, „momenty tohto boja môžu priviesť človeka k duševnej chorobe“ (s. 256).

Posledné kapitoly Losského knihy sú venované jeho interpretácii Dostojevského chápania kresťanstva a národného cítenia (kap. 10 – 12). Práve tu dochádza k významnému posunu, v ktorom sú prítomné i kritické námietky voči pohľadu F. M. Dostojevského. Losskij odmieta paušálnu kritiku katolicizmu, ktorá je prítomná v Dostojevského tvorbe a ktorú akcentujú najmä pravoslávne interpretácie. Za najvýznamnejšie miesto kritiky katolicizmu je najčastejšie označovaná „Legenda o Veľkom inkvizítovi“ v románe *Bratia Karamazovovci*. Losskij síce odmieta paušálnu kritiku katolicizmu, ale i on stotožňuje tento výklad so zámerom Dostojevského. Avšak Losskij už pracuje aj s takými interpretáciami

tejto časti textu, akým bol napr. Guardiniho text *Der Mensch und der Glaube*, ktorý podobne, ako sa neskôr vyjadrí Friedman, poukazuje na fakt, že autorom kritiky nie je pravoslávny veriaci Aľoša, ale ateista Ivan Karamazov. Kritiku Veľkého inkvizítora tak možno chápať nielen ako kritiku katolicizmu, ktorú by mohol predniesť i veriaci Aľoša, ale ako kritiku kresťanstva vo všeobecnosti alebo lepšie – toho príliš ľudského v každej kresťanskej cirkvi.

Losského kniha o Dostojevskom a jeho kresťanskom svetonáhľade nie je jediným miestom, kde sa k témam zviazaným s dielom tohto veľikána vyjadril. Etike Dostojevského sa autor venoval vo viacerých publikáciach, najmä v *Podmienkach dokonalého dobra* (Matica slovenská, 1944). Dostojevskij tak predstavuje súčasť spektra filozofov, ktorí mali na filozofiu Losského kľúčový vplyv. Popri jeho novokantovských koreňoch je pôda, z ktorej Losského koncepcia vyrastá, obohacovaná o tradičné filozoficko-teologické koncepcie ortodoxného kresťanstva, ale aj o dobové a aktuálne filozofické prúdy. V diele F. M. Dostojevského objavuje autor motívy etiky a tiež náboženskej filozofie.

Losského kniha predstavuje spojenie jeho vlastnej originálnej filozofie, metódy a štýlu a dedičstva veľikána svetovej literatúry. Výsledkom nie je len kniha s filozofickým odkazom o myslení F. M. Dostojevského, ale aj kvalitný pútavý text, ktorý prirodzene syntetizuje bibliografiu, teológiu a filozofiu.

Dostať sa k textom N. O. Losského v slovenčine nie je jednoduché. Väčšina jeho filozofickej tvorby v slovenčine pochádza zo štyridsiatych rokov minulého storočia. Podobne ako v prípade iných filozofov, aj väčšina textov tohto filozofa je preto slovenskému čitateľovi neznáma, a to aj napriek svojej výnimočnosti a originalite. Z toho dôvodu je náležité oceniť reedíciu jeho – práve v Bratislave vytvorenej – monografie, ku ktorej sa môže čitateľ opätovne dostať.

Mgr. Lukáš Jeník
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Kostolná 1, P. O. Box 173
814 99 Bratislava